

A társaságok és a társasági jog előzményei a római jogban

Schadl György

főiskolai docens, Edutus Főiskola, Budapest

E-mail: schadl.gyorgy@edutus.hu

Összefoglalás. A tanulmány társaságok és a társasági jog római jogi előzményeit vizsgálja. A gazdasági alapok felvázolása után a jogi személyek típusait, valamint fogalmi és alapítási kérdéseit tekinti át. Ezt követően a collegiummal és a societasszal foglalkozik, kitérve a societas kialakulására, legfontosabb jellemvonásaira, típusaira, a tagok belső jogviszonyára a társaságban, a societas külső jogviszonyaira, a társaság megszűnésére, a societas publicanorumra és a societas jogi személyiségére vonatkozó elméletekre.

Kulcsszavak: római jog, társasági jog, collegium, societas

Abstract. Companies and antecedents of company law in Roman law

The study analyses the antecedents of companies and company law in Roman law. After outlining the economic bases, it surveys types of legal persons, the issues of the terms and foundation thereof. After that, it deals with *collegium* and *societas*, dwelling on the evolution of *societas*, its most important characteristics, types, the internal legal relation between members within the company, external legal relations of *societas*, termination of the company, the theories concerning *societas publicanorum* and the legal entity of *societas*.

Keywords: Roman law; company law; *collegium*; *societas*

I. A kezdetek gazdasági és dogmatikai alapjai

A Római Birodalom kezdeti viszonyaira a naturálgazdálkodás volt jellemző. Csak később, a Kr. e. 6–5. század környékére vált meghatározóvá az árucseré, s ehhez kötődően a kereskedelem. A Kr. e. 4. századra tehető a pénzgazdálkodás elterjedése, mely főníciai közvetítéssel jutott el Rómába, és a köztársaság korára igen magas fokra fejlődött. A kereskedelem csúcspontját a császárkorban élte, Róma navigálta a „kereskedelem zászlóshajóját”, és ő is ellenőrizte azt. A Földközi-tengeren közlekedő kereskedelmi hajók majd fele a Birodalom lobogója alatt hajózott, és a többit is ők ellenőrizték, lefölölvén hasznukat. A római kereskedők

vagyonra és előkelő társadalmi pozícióra tettek szert. Bár történelmének korai évszázadaiban a kiskereskedőket még az igen-igen lenézett kézművesekkel egy szinten kezelték, és még a nagykereskedők társadalmi megbecsülése sem közelelíthette meg a földművesekét, a helyzet viszonylag rövid idő alatt megváltozott.

A római kereskedelem középpontjában az ősi időkben elsősorban a mezőgazdasági termékek álltak. A kereskedelmet alapvetően nem támogatták, a hivatalos ideológia szerint az uralkodó osztályt kívánták mentesíteni a tengeri kereskedelem kockázataitól.¹ Ettől függetlenül a római kereskedelem az itáliai területekkel és a Mediterrániumban meglehetősen intenzív volt.² A tengeri kereskedelemben a rómaiak számára a görög példa irányadó volt, számos jogintézményt vettek át ezen a területen.³ Önálló kereskedelmi rend, speciális kereskedői jogállás nem jött létre. A kereskedelem specializálódott, és jellemzően a libertinusok és rabszolgák folytatták e tevékenységet a patrónusuktól, illetve a gazdájuktól kapott pénzen.⁴ A Lex Claudia Kr. e. 218-ban megtiltotta a nagykereskedelmet a szenátorok számára.⁵ A köztársaság és a császárkor idején mind a belföldi, mind pedig a külkereskedelem jelentős szerepet játszott a római gazdaságban. Megváltozott a kereskedelmi tevékenység tárgya, a luxustárgyak és a fogyasztási cikkek kerültek előtérbe. A kereskedelem résztvevői pedig elsősorban a lovagrendből kerültek ki, és a kereskedelemben részt vevő hajósok (navicularii) speciális csoportja alakult ki.⁶

Már a római kezdeteknél érdemes kiemelni a nauták kategóriáját, akik hajósok voltak, és a busás haszonnal kecsegtető vállalkozásnak köszönhetően hamar a római elit tagjaivá váltak. Ha a magyar nyelvben a hajósról beszélünk, lényegében három fogalmat érthetünk e szó alatt:⁷

- általános, átfogó értelemben hajósnak lehet nevezni mindenkit, aki hajózással hivatásszerűen foglalkozik, a hajósvállalkozótól kezdve egészen a matrózig,
- speciális értelemben a hajós alatt magát a hajósvállalkozót vagy
- talán ritkábban a hajón szolgálatot teljesítő alkalmazottakat értjük.

Sok nyelvben külön szót ismernek a hajósvállalkozóra (németül Reeder, olaszul armatore), de ezekben a nyelvekben is létezik a hajósnak egyfajta átfogó kifejezése (németül Schiffer, olaszul marinalo). Hasonló a helyzet a latin nyelvben is. A hajóst jelölő legősibb szó, a görög eredetű nauta sokáig mindenkre vonatkozott, aki a hajón tevékenykedett, de speciális (és jogi) értelemben a preklasszikus kor végéig a hajósvállalkozót jelentette.⁸

1 Sándor 2003. 27.

2 Sándor 2003. 29.

3 Lásd *Lex Rhodia de iactu mercium*.

4 Sándor 2003. 29.

5 A törvény a 300 amphora súlynál (kb. nyolc tonna) nagyobb teherbírású hajók birtoklását tilalmazta a szenátorok számára. Livius 21, 63; Sándor 2003. 46.

6 Földi 1997. 42.

7 Földi 1998. 6.

8 Földi 1997. 10.

A kereskedelem fejlettsége ellenére erősen kétséges, hogy a rómaiak rendelkeztek-e külön kereskedelmi joggal. A kereskedelemre nem volt egyértelmű terminus technicusuk, és a *ius civile* formalizmusa sem szolgálta a kereskedelem érdekeit.⁹ A *ius gentium*ot érvényre juttató praetori jog enyhített ezen a formalizmuson, és lehetővé tette a kereskedelem által igényelt jogintézmények kialakulását és szabályozását.¹⁰ Az önálló kereskedelmi jog kialakulásának útjában állt a római gazdasági viszonyok speciális volta, gondolok itt a rabszolgagazdaságra.

Mindezeknek megfelelően nem került kiépítésre külön kereskedelmi jog, azonban számos különleges civiljogi és praetori jogi jogintézmény alakult ki a kereskedelem érdekében.¹¹ Ilyen volt például a magas szintű könyvvezetés a *litteral* szerződésekkel kapcsolatban, az *argentarii* és *nummularii* közötti distinkció, a *faenus nauticum*, a *lex Rhodia de iactu mercium*, a *receptum nauturum*, *cauponum*, *stabulariorum*, az *actio institoria*, *actio exercitoria* és az *actio tributoria*.

A vállalkozási konstrukcióknak igen széles köre alakult ki a római jogban. Földi András csoportosítása alapján egy-, két-, illetve háromszintű vállalkozásokat kell megkülönböztetnünk. Az egyszintű vállalkozások esetében a vállalkozó (*exercitor*, *negotiator*) a saját vagyonával, saját nevében egyedül folytat kereskedelmi tevékenységet. A kétszintű vállalkozások esetében a vállalkozó a rábízott vagyonnal végzi ezt a tevékenységet, míg a háromszintű vállalkozás során elkülönül egymástól a *pater familias*, mint jogilag a vállalkozásba vitt vagyon tulajdonosa, a családgyermek (vagy a *servus ordinarius*) és a rabszolga (adott esetben *servus vicarius*), aki *quasi* tulajdonosként lép fel a rábízott vagyon tekintetében, továbbá a tényleges vállalkozási tevékenységet folytató személy.¹²

A Római Birodalomban kialakuló élénk kereskedelmi élet és az ezzel együtt járó cizellált joggyakorlat a társaságok területén is kialakított egy olyan szabályozást, amely jogi konstrukcióját tekintve a mai napig érvényesül.¹³ A római jogban nem beszélhetünk elkülönült társasági jogról, azonban a szerződéstípusok körében a gazdasági igények mégis magukkal hozták a *societas* különböző formáinak kialakulását. A továbbiakban a *societassal* és a *collegiummal* kívánok foglalkozni, mint a személyegyesítő gazdasági társaságok római jogi előzményeivel, gyökereivel, bemutatván ennek a szerződéstípusnak a jogi szabályozottságát, bizonyítván ezzel a római kereskedelmi élet páratlan fejlettségét a jog területén.

9 Földi 1997. 18.

10 Sándor 2003. 46.

11 Sándor 2003. 45.

12 Földi 1997. 166.

13 Sándor 2003. 6.

II. Jogi személyek a római jogban

II. 1. Áttekintés és az egyes jogi személyek

Napjaink társasági jogának nemzetközileg elfogadott felosztása a személyegyesítő és tőketársaságok megkülönböztetése.¹⁴ Személyegyesítő gazdasági társaság alatt hazánkban közkereseti és betéti társaságot kell érteni, melyeket együttesen a kisvállalkozás terminus technicussal szoktak illetni.¹⁵ Ez a felosztás a római jogi *societas/collegium* kettősségére, e jogintézmények elkülönült szabályozására vezethető vissza.¹⁶ A római jog nemcsak embereket ruházott fel jogképességgel, hanem jogképességgel bíró emberek egyesületeit is, tette mindezt a kezdetben a közjog, majd a magánjog területén is.

A jogi személyeknek alapvetően két típusát különböztetjük meg:

1. jogképességgel felruházott személyegyesületek (*universitas personarum*, gazdasági-kereskedelmi társaságok),
2. jogképességgel felruházott vagyontömegek (*universitas bonorum*, alapítványok).

A személyegyesületek kialakulásának folyamata rendkívüli módon bonyolult volt, mert a jogképességgel való felruházás előzménye az volt, hogy egyes közösségek tagjaik változásától függetlenül léteket nyertek. Ilyenek voltak a városok (*coloniae*), néhány vallási testület (*sodalitates*), a magánemberek egyesületei (*collegia*). A magánjogi szabályok csak a köztársasági korban terjeszkedhettek ki a személyegyesületekre. Kezdetben csak közjogi jellegűek voltak, az állami ellenőrzés miatt magánjogi jogalanyiségük késett. Az *universitas* általában valamennyi személyegyesülésre, a *corpus* és a *collegium* speciális egyesülésfajtákra vonatkoztak. Nincs felruházva jogalanyiséggel a *societas*. Így nincsenek jogaik, kötelezettségeik, nem rendelkeznek a tagok vagyonától elkülönült, önálló vagyonnal.

A római államot (*populus Romanus*) a római polgárok összessége alkotta, amely független volt a polgárai személyében beálló változásoktól, továbbá önálló vagyonnal (amely amúgy a polgárok vagyonát képezte) és szerződéskötési képességgel is rendelkezett. Ennek megfelelően az állam földje *ager publicus*, rabszolgája *servus publicus*, vagyontárgya *res publica*. Az állam minden vonatkozásban a *ius publicum* szabályai alá tartozott. A magánosokkal szembeni jogvitái nem bírói, hanem közigazgatási úton kerültek eldöntésre. Ugyanakkor a köztársasági államkincstár (*aerarium*) nem volt külön jogképességgel felruházva, de a császári kincstár (*fiscus*) ügyeiben kezdetben a magánjog szabályai, később a császári *delictumok* érvényesültek, és egyre inkább a közjog hatálya alá került.

14 Miskolczi 1998; Berecz 1992. 25., 26., 30., 32.

15 Ezekhez közelálló társasági formák mind a kontinentális, mind az angol társasági jogokban megtalálhatók.

16 „Ezzel a koncepcióval a római jog a társasági jog alapelvét alapozta meg...” Schwintowski 1993. 38.

A köztestületek, úgymint a városok (*municipia*), a községek (*fora*), az alsóbb tisztviselők testületei (*decuriae*) a magánjog területén a köztársasági korban már önálló jogalanyként tűntek fel. Saját vagyonnal rendelkeztek, így a *ius privatum* hatálya alá tartoztak (Gaius szerint „a városok magánszemélyeknek tekintendők”). A *municípiumok* a városi tanács által nevezett (*actor*) útján ugyanúgy perbe állhattak, mint magánszemélyek, később szerződéseket is köthettek.

A magántestületek hamar kialakulhattak, de magánjogi jogképességük jogi rendezésére csak lassan került sor. A köztársasági korban egymás után alakultak ki a kézművesek egyesületei (*corpora pictorum*), a magistratusok segédszemélyzetének testületei (*collegia apparitorum*), a temetkezési egyesületek (*collegia funeraticia*). Az egyesületek alapításához kezdetben nem kellett engedély, de alapszabályaik nem ellenkeztek a törvényekkel, vagyis csak megengedett célra alakulhattak. Későbbiekben az alapításhoz a *senatus* engedélyére volt szükség, a minimális taglétszámot pedig három főben határozták meg. Az egyesületek ügyintéző szerveinél a struktúrát az állam nem szabályozta, de az alapszabály (*lex collegii*) alapját képezte a működés engedélyezése iránti kérelemnek (például a be- és kilépés). Viszonylag teljes jogképességgel rendelkeztek, vagyis emberhez fűződő jogai és kötelezettségei nem lehettek (például apai hatalommal nem rendelkezhetett), de rabszolgái lehettek. Miután az egyesület önmaga fogalmilag cselekvőképtelen volt, képviselő szervei jártak el. Kezdetben közvetett, később közvetlen képviselést jelentett.

Az alapítványok kialakulását tekintve a keresztény egyházat (*ecclesia*) a római jog uralkodásától kezdve egyesületnek kezdte elismerni, a püspöki egyházak kezdetben mint személyegyesületek bírtak jogalanyisággal. Vagyonnal rendelkeztek, mely nem a helyi közösségé, hanem az egyetemes egyházé volt, felette a rendelkezési jog pedig a közös előjárót, a püspököt (*episcopus*) illette meg. Az emberek kezdetben vagyonukat az egyházra hagyták, csak az 5–6. századtól születtek olyan rendelkezések, mely szerint a vagyont egy meghatározott kegyes célra (*pia causa*) – mint például kórházfenntartásra – rendelték, ezen vagyontömegeket személyekként kezdték kezelni. A *pia causát* az alapító okirat létesítette, de lehetett végrendelet is. Ez az okirat hozta létre a szervezetet arra hivatkozva, hogy a jogképességgel felruházott vagyon betölthesse célját, megszűnésének döntő oka a vagyon kimerülése volt. A *pia causa* éppúgy rendelkezett magánjogi jogképességgel, mint az egyesület. Ügylet- és vétőképesége (vagyis teljes cselekvőképesége) neki sem volt, helyette képviselőszervek jártak el.

A Római Birodalom alattvalóinak módjában állt személyegyesüléseket létrehozni, melyeknek gazdasági célja is lehetett.¹⁷ Ezek a jogi személyiség ismérveit magán hordozó *collegiumok* azonban főleg az érdekérvényesítés eszközei voltak, valódi gazdasági tevékenység kifejtésére kevésbé alkalmasak, mint a *societas*.¹⁸ A mai gazdasági társaságokhoz képest egyszerű, konszenzuál szerződéssel létrehoz-

17 Alattvaló alatt nem csak római polgárokat, de *libertinusokat*, esetleg *latinusokat* is kell érteni.

18 Faragó 2000.

ható, pusztán kötelmi jellegű társaság, a római jogi személyegyesülésnek egyszerűbb módját jelentette, mely tényleges gazdasági tevékenység egyesült erővel való végzésére, nagyobb anyagi nyereség elérésére törekedett. Tekintettel a jelentőségére és arra a körülményre, hogy a *societas* nem rendelkezett jogi személyiséggel, nem ebben a pontban, hanem önálló pontban tárgyalom a *societast*. Itt csak annyiban térek rá ki, amennyiben a jelen pontban vizsgált jogintézményektől való elhatárolás végett ez szükségesnek mutatkozik.

A *societas* jogi konstrukciója a következő volt: többen szerződést kötöttek, kölcsönösen kötelezvé magukat a közös célra közreműködni és a nyereséget egymás közt felosztani. Így társaság (*societas*) létesült, melynek minden egyes tagja alanya lett a közös vagyónjognak és kötelezettségeknek harmadik személyek irányában is, mely csak egy tagnak a kilépésével is megszűnt. A *collegium*ra ezzel ellentétben a testületi forma volt jellemző, mely magát a testületet jogosította és kötelezte harmadik személyekkel szemben, s melynek jogi természete a tagok személyétől független állandóság volt. Ha egyszer létrejött, független volt tagjaitól, ezek változhattak ugyan, de a testület azonossága és folytonossága fennmaradt.¹⁹ Az a megoldás, hogy a gazdasági célú *societas* nem rendelkezett a jogi személyiség ismertetőjegyeivel (tagoktól elkülönült szervezet, vagyon), némiképp ellentmondani látszik a modern jogokban létező gazdasági célú, jogi személyiségű kereskedelmi társaság megoldási konstrukciójának.²⁰ A *collegium* római jogi szabályaiban azonban felfedezhetjük a tőkeegyesítő gazdasági társaságok struktúrájára jellemző elemeket, míg a *societas* szabályaiban a személyegyesítő társaságokra jellemző tulajdonságok korai megjelenési formáit találhatjuk meg.

II. 2. Fogalmi és alapítási kérdések, kritériumok

A jogi személyek szabályozását a római jog a személyi jog körébe sorolta.²¹ A rómaiak jogképesség fogalmán tartalmilag az embernek azt a képességét értették, hogy jogok és köteleességek alanya lehet. Azonban a római jogban a jogképesség nem volt általános és egyenlő. Nem csupán embereket ruházott fel jogalanyisággal, tett jogképpessé, hanem a jogi személyek két kategóriáját is: a testületeket és az alapítványokat is. „A természetes személyek összessége bizonyos köztük levő kapcsolatot képező célnál fogva, továbbá valamely vagyon a hozzá kapcsolt célnál fogva az életben mint jogalany jelentkezik.”²²

19 Coing (1985. 262.) a D.3.4. alapján így fogalmazza meg az *universitas/collegium* fogalmát: „Az *universitas* nem más, mint egy egymástól különböző személyekből képzett testület, amely közös törvényt használ a közhaszon érdekében. Az *universitas* különálló az egyes tagoktól,...egy *persona ficta* személyiség az, amely a többi természetes személytől el van vonatkoztatva.” Vö. Faragó 2000. 137.

20 Faragó 2000. 141.

21 Uo.

22 D.46.1.22. Florent. Bíró János (1963) ezt a *Digesta*-helyet a következőként idézi: A jogi személy

A rómaiak nem dolgozták ki a jogi személy fogalmát, s annak egységes elméleti felfogása is teljesen hiányzott. Marton Géza így adja meg a jogi személy fogalmát: „valamely állandó cél szolgálatában álló és jogalanyisággal felruházott szervezet”.²³ A jogi személyiség főbb jellemzői megtalálhatók a római jog szerinti jogi személyekben is (állandó cél szolgálata, a jogi személyek jogviszonyok alanyai, kötelezettjei lehetnek, állandó szervezet), a római testületek, alapítványok nem fejlődtek a maiak szintjére, azok csíráinak mondhatók.

A római jog tehát a jogi személyeknek két csoportját különböztette meg. A testületet (egyesület, amely jogképességgel bíró természetes személyek közös célú egyesülése) és az alapítványt, amely állandó célszolgálatára lekötött vagyontömeg volt.²⁴ A jogi személy jogalanyiséga abban állt, hogy a jogok és kötelezettségek, amelyeket a testület, illetve az alapítvány szerzett, nem a mögötte álló tagok jogai, kötelezettségei, hanem magáé a jogi személyé. A testület tulajdona nem a tagok tulajdona, a testület követelése és adósságai nem a tagok követelése és adósságai.²⁵

Jogi személyekről a következő tartalmi elemek megléte esetén lehetett beszélni a római jogban:

– A testülethez több természetes személy (*tres faciunt collegium*), az alapítványhoz vagyon volt szükséges.

– A jogi személy céljának megengedettnak kellett lennie,²⁶ ahogyan ezt a kitéltet a *Digesta* is megfogalmazza: „...ha városi kerület vagy körzet lakói egyesületet hoznak létre, abból a célból, hogy vallási szertartásokat gyakoroljanak, együtt vacsorázzanak, gondoskodjanak temetésükről, vagy azért egyesülnek, hogy vállalkozásba kezdjenek haszonért, mindaz, amiben megállapodnak, egymás közt érvényes lesz, hacsak nem tiltják az állami törvények.”²⁷

– Az alapítvány, mint jogi személy, csak a legkésőbbi császárság jogában, s ott is csak befejezetlen formában alakult ki. A források csak kegyes célokra szánt alapítványokról (*pia corpora*) szólnak.²⁸

– A célnak állandónak kellett lennie.

Ahogy a természetes személyiség jogszabályt feltételez, mely az egyént személyiséggel ruházza föl, úgy a jogi személy fogalmához is szükséges volt a jogszabály, mely az egyesületet, vagyontömeget jogalannyá minősítette. Az egyesület

elnevezés helyett Florentinusnál csupán ennyit találunk: „*personae vice fungitur*”.

23 Marton 1957. 45.

24 Faragó 2000. 147.

25 D.3.4.7.1. Ulp. Ezek a fentebb már említett, *societastól* megkülönböztető ismérvek hasonlóan megfogalmazhatók a valódi alapítvány és az ún. nem valódi, önállótlan alapítvány közt is. *Donatio sub modo* – meghatározott célra való vagyonadományozás esetében, a vagyon tulajdonosa a megajándékozott város vagy egyház (amely kötelemileg meg volt terhelve a vagyon meghatározott célra való fordításával), valódi alapítványnál azonban a vagyon tulajdonosa maga az alapítvány mint jogi személy volt. Marton 1957. 68.

26 XII táblás törvény: VIII/27.

27 D. 47.22.4.

28 Faragó 2000. 138.

vagy alapítvány, amelynek jogi személyisége nem általános jogszabályon nyugodott, jogi személyiséggel csak akkor bírt, ha engedélyt nyert a princepstól vagy a senatustól (állami engedély).²⁹

„Ha létezne bármely jogtalan collegium, felosztatják birodalmi rendelkezések és szabályok, senatus consultumok, de emellett megengedett, hogy a tagok között a nyereséget felosszák, ha van ilyen” D.47.22.3. Az alábbi idézet a Digestából tehát egy dolgot tesz egyértelművé számunkra: A jogi személy a közelismerést már a római jogban is a tételes jogtól nyerte!

Köztestületek létrejöttéhez általános, törvényi engedély volt szükséges, természetes személyek magántestületeket és alapítványokat a szabályok megtartásával hozhattak létre. „Némely testületek az emberek, mint eszes lények közt szükségképpen létesülnek, némelyek pedig egyéni szabad elhatározás szüleményei. Amazok köz-, emezek magántestületeknek tekinthetők.”³⁰

Az alapítványok (universitas bonorum) létrejövetele kapcsán állami engedélyről nem szólnak a források.³¹ Noha a jogi személyek egységes elméleti felfogása a rómaiaknál hiányzott, testületek már a legrégebbi időktől léteztek, mind köz-, mind magántestületek formájában.³² Már a XII táblás törvény engedélyt adott magántestületek alapítására is (a köztörvény korlátai között) megengedett célra. A klasszikus korban elismert köztestületek voltak: városi és falusi községek, légiók és egyéb katonai törzsszáltyok, tisztségviselők egyesületei.³³ Miután a testületek egy része bizonyos közfunkciókat gyakorolt, hatósági ellenőrzés alatt állt, az államszervezet kiegészítő részének tekintették. Kezdetben a testületek a ius publicum körébe tartoztak. A városok bizonyos dolgai, például a közös út, vízvezeték, közdolgok voltak. A város vagyona pedig a tagok változásától függetlenül illette meg a várost mint jogi személyt.³⁴

A későbbi fejlődés folyamán azonban önálló vagyonuk (mint az önálló jogalanyiség része) körében kötött szerződésekből eredően, perben állhattak a magánjog szabályai szerint (magánjogi jogalanyként) ezen ügyletekben.³⁵ Később teljesen magánjogi szabályok szerint is alakulhattak testületek, működésüket is a magánjog szabályozta.

II. 3. Collegium

Kiemelt jelentőségére való tekintettel külön pontot szentelek a kollégiumnak. Érdemes már az elején előrebocsátani, hogy a testületeknek hiányzott a közös

²⁹ D.3.4.1.

³⁰ Vécsey 1886.

³¹ Faragó 2000. 138.

³² Faragó 2000. 139.

³³ D.3.4.2.

³⁴ D.38.3.1.

³⁵ Faragó 2000. 139.

elnevezésük, a forrásokban ugyanis egyaránt szerepelt universitas, corpus és collegium néven. Annyi megkülönböztetést lehet tenni, hogy az universitást főleg a köztestületek megnevezésére használták. Corpus és collegium elnevezéssel pedig döntően a magánjogi testületeket jelölték. „Collegiumoknak azokat a testületeket nevezhetjük, amelyek több hasonló foglalkozású vagy közös elbírálás alá eső ember kezdeményezésére egy bizonyos – magánérdeket kifejező – cél megvalósítására jönnek létre, működésük módját és szervezetüket alapszabályban rögzítik, általános vagy speciális engedély alapján jogokat szerezhetnek és kötelezettségeket vállalhatnak.”³⁶

Mint ahogy arra korábban már utalást tettem, az első magánjogi testületek a corpus navicolumok – a hajóskereskedők testületei voltak. Ezt követően sorra alakultak a mesteremberek egyesületei. Az iparos, más néven kézműves testületekhez tartoztak a legkülönbébb foglalkozású mesteremberek testületei: hajóépítő, kovács, pék, ács, kőműves, fakitermelő, szállító, posztó-, ruhakészítő kereskedő.³⁷

Collegiumot a mesterembereken kívül más csoportok, azonos foglalkozású emberek is alapíthattak: papi teendőket ellátó személyek, hivatalnokok, bányászok, zenészek, veteránok, katonák.³⁸ Nem volt lényeges a testület tagjainak azonossága, új tagokat vehetett fel, tagjai kiléphettek. „Ami a decuriókat és más testületeket illeti, az nem gond, hogy a tagok ugyanazok maradnak-e, vagy néhány, illetve mind megváltoznak.”³⁹ A collegium vagyona nem a tagoké, adóssága nem a tagok tartozása volt. „Azoknak, akiknek corpus, collegium, societas alapítási engedélyük van, joguk van arra, hogy közös vagyonuk legyen, mint az államnak.”⁴⁰

A collegium a római jog szerint jogi személyiséggel bírt: azaz volt a tagok felett álló szervezet, amely a jogviszonyokban önállóan szerepelt. A jogok és kötelezettségek, amiket a collegium szerzett, nem a mögötte álló tagok, illetve kedvezményezettek jogai és kötelezettségei, magáé a jogi személyé voltak. A collegium volt a tulajdonos, hitelező, adós, felperes, alperes.⁴¹ A collegiumok jogi személyiségének szabályozása különböző fejlődési fokozatokon ment át. A köztársasági jogban a collegium számára a szükséges anyagi javakat és a működésükhöz szükséges eszközöket, helyiségeket egy-egy felhatalmazott személy szerezte meg, de a collegium vagyona nem különült el e személy vagyonától. A principátus korára azonban a collegium vagyona önállóvá vált, a tagok vagyonától különvált.

A különböző foglalkozási csoportokhoz tartozó emberek kezdeményezésére létrejött collegiumok magánérdeket kifejező cél megvalósítására alakultak, mint a gazdasági együttműködés, hivatással járó összetartozás kifejezése, egymás anyagi támogatása, közös foglalkozással járó érdekek érvényesítése, politikai-

36 Bíró 1963. 5.

37 Faragó 2000. 141.

38 Bíró 1963. 7–14.

39 D. 3.4.7.2.

40 D. 3.4.1.1.

41 D.3.4.2.

társadalmi életben bizonyos funkciók betöltése. Bíró János a következőképpen foglalta össze ezeket a célokat:

„– A gazdasági együttműködés az anyagi terhek megosztásán alapult. Az egyszerű emberek tőkeerejét meghaladó befektetésekhez nyújtott nagy segítséget a közös teherviselés. Ilyen volt a hajóépítés anyagi feltételeinek előteremtésére alakult collegium naviculariorum. Bíró a collegia publicanorumot, az állami adók és közmunkák bérlőinek egyesületeit, itt a collegiumok közt, mint a gazdasági együttműködés példáját említi. Gazdagabb vállalkozók egyesülése volt ez, akik bérbe vették az állami jövedelmeket, szerződés alapján igazgatták az állami birtokokat, az állam számára nagy építési munkákat végeztek.

– A hivatással járó összetartozás kifejezése főleg a papi teendőket ellátó személyek körében volt hangsúlyos. A különböző szakrális teendők ellátása mellett a jogképző-magyarázó tevékenységgel kapcsolatos feladatok, döntések könnyebb megvalósítására, a papi tekintély emelésére alakultak. A papi collegiumokon kívül a birodalom tisztségviselői, kishivatalnokai is hoztak létre collegiumokat hivatással járó összetartozás kifejezése céljából.

– Egymás anyagi támogatása különböző segélyek, biztosító pénztárak fenntartásával valósult meg. Voltak esetei, anyagi segélyek és különböző speciális problémák orvoslására szolgáló segélyek. A katonák collegiumánál például áthelyezés esetén útiköltség-térítésre, előléptetés esetén jutalomadásra, állás elvesztés esetén pénzbeli segélyre, tag halála esetén az örökösök támogatására volt mód. Legtöbb collegium temetkezési biztosító pénztárt tartott fenn. A temetkezési költségek előteremtése céljából, halál esetén segélyt nyújtott a collegium tagjainak, illetve a hozzátartozóknak, megszabadítva őket ily módon a végtisztesség anyagi gondjától.

– A közös foglalkozással járó célkitűzések megvalósítása gyakorlatilag érdekvédelmet jelentett. Bíró János szerint abban figyelhetjük meg az érdekvédelmet a kézműves collegiumokkal kapcsolatban, hogy az iparosok csak korlátozott mértékben és csak külön engedéllyel alakíthattak collegiumokat. Az érdekvédelem mellett az anyagi segélyezésnek, támogatásnak is fontos szerepe volt. Az iparos collegiumok tagjai jobban összetartottak, többet találkoztak, mint a temetkezési segélyezésre alakult collegiumok. Az iparosok közös gazdasági érdekei szükségessé tették a gyakori közös megbeszélést. Az iparos collegiumok közül kiemelkedő jelentőségűek voltak, szinte minden tartományban előfordultak a collegium fabrum, centonarium, dendrophorum. A faber szó olyan foglalkozási ágat jelent, mely magába foglalja a fával és a fémmel dolgozó lakatost, kovácsot, asztalost, ácsokat. A cento szó posztót jelent: a posztókészítők látták el a katonák, halászok és természetesen a ruhakereskedők szükségleteit. A dendrophorok fával dolgozó munkások voltak. Constantinus császár 315-ben edictummal rendelte el, hogy e három iparos collegium egyesüljön, azokon a helyeken, ahol mind megtalálhatóak voltak. A gyakorlatban az a szokás alakult ki, hogy e három collegium látta el a települések tűzoltási feladatait, tűzbiztonsági felügyeletét. Temetkezési

egyesületbe azok a szabad, de elszegényedett alsóbb rétegek tömörültek, akiknek sem iparos, sem vallási collegiumhoz nem volt módjuk csatlakozni. A collegiumok a belépési és tagdíjából, valamint a patrónusok által ajándékozott összegekből fedezni tudták a tagoknak járó segélyeket. Így a temetkezési egyesület tagjai is gondoskodni tudtak halottaik tisztességgel történő eltemetéséről. A temetkezési egyesületnek nem kellett külön császári engedélyt kérni megalakulásukhoz, általános érvényű császári rendelet engedélyezte létrejöttüket. Természetesen a városi önkormányzatnak tudnia kellett a létrejöttükről.”⁴²

Azok az iparosok vagy más foglalkozásúak, akik a város életében, önkormányzatában helyzetüknél fogva nem vehettek részt, mintegy a városi önkormányzat mintájára társadalmi életet élhettek. A collegiumokon belül tisztséget vállalhattak, a collegium által szervezett közös lakomákon és egyéb szórakozási lehetőségeken vehettek részt. Nem utolsósorban, mint a collegium tagjai, együttesen gyakorolhattak befolyást a város életére.

Mindezek után fontosnak tartom kitérni a collegiumok szervezeti felépítésére. A collegiumok belső szervezeti felépítésén felismerhető a jogi személy testületi jellege. Bíró a collegiumok szervezetét a következőképp vázolja.⁴³

A collegiumoknak általában volt egy patrónusa, aki rendszerint vagyonos, tekintélyes, előkelő rangú férfi volt, a város vezető rétegéből. Anyagilag támogatta a collegiumot, egyben a collegium irányítását ellenőrizte, a császári akarat érvényesítője volt. A collegium igazi vezetője a magister volt. Feladatai közé tartozott a collegium ügyeinek általános intézése, lakomák, ünnepek rendezése. A lakomák megszervezése során szerződések egész sorát kellett megkötnie: adásvételi, munka- vagy műbérlet-, haszonkölcsön-, egyéb szerződéseket. Felvonulások, kirándulások alkalmával zászlók, díszes fogatok, szükséges kellékek beszerzéséről kellett gondoskodnia.

Questornak hívták a collegiumok vagyonkezelését végző tisztviselőket. Magába foglalta ez a munka a tagdíjak begyűjtését, a collegium pénzben meglévő vagyona kezelését. A decuriók és principálisok a collegium vezetőségéhez tartoztak, amely a collegium főhatározatait hozta meg. Ez a testület néhány bizottsági tagból állt: két magister, tizenkét questor és a decuriók és principálisok. A vexilliferek a felvonulások alkalmával zászlóvivők, jelvények hordozói voltak. Szakácsokat, konyhamestereket is alkalmaztak a collegiumok.

A defensor a collegium jogi képviselője volt. A szakácsokat és defensorokat szerződéssel alkalmazta a collegium. Ezen felül rabszolgákat is felhasználtak a collegium épülete személyzetében.

Mindezek alapján a római jogi collegiumokról a források tükrében összegzőként elmondhatjuk, hogy noha gazdasági, vállalkozási tevékenység folytatására alkalmasnak bizonyult, az elsődleges célja nem ez volt. Sokkal inkább érvényesült a

42 Bíró 1963. 5–7.

43 Bíró 1963. 15–17.

gazdasági együttműködés, az érdekérvényesítés, társadalmi-politikai életben való közös fellépés funkciója. Ennek megfelelően alapításukat, tevékenységüket az állam igyekezett keretek közé szorítani, ellenőrizni. Szabályainak mégis nagy előnye volt, hogy már a római jogban megjelent a természetes személyek mellett a jogalanyok egy új csoportja, melynek eszmei jellegű céljai megvalósításához szüksége volt az egyes tagok fizikai létén túl érvényesülő jogalanyiságra, jogi személyiségre. A tagoktól független jogi személy pedig feltételezte a belső szervezetet, a testületi strukturáltság kialakítását. Mindezekben a modern tőkeegyesítő gazdasági társaságok szervezeti felépítésére jellemző elemeket figyelhetünk meg.

III. A societas

A societas külön pontban való tárgyalását több körülmény is indokolja. Egyrészt nem rendelkezett jogi személyiséggel, így a jogi személyekkel foglalkozó pontba történő beillesztése didaktikai disszonanciát eredményezett volna. Ezen túlmenően azonban az eddig fejtegetett előzményekhez képest fokozott jelentőséggel bír, így ez a körülmény is a külön pontban történő tárgyalás felé mutat.

A római jogban a societas a konszenzuál szerződések közé tartozott, azonban e szerződéstípus – ellentétben a többi contractussal, pl. az adásvétellel vagy a vállalkozással – nem az érdekek antagonizmusán alapult, hanem a gazdasági források, eszközök tartós egyesítésén egy közös cél elérése érdekében, így a szerződő felek elsősorban barátok voltak, akik a mandatumhoz hasonlóan bizalmi viszonyban álltak egymással.⁴⁴

III. 1. A societas kialakulása

A societas eredete az indogermán népeknél szokásos, az örökség megszerzésére létrejött vagyonközösségben keresendő.⁴⁵ A societas létrejötté háromlépcsős szerkezetben vázolható föl:

- először a társaság családjogi vagyonközösség volt,
- majd ennek mintájára jöttek létre olyan vagyonközösségek, amelyek általános vagyonszerzési célt képeznek, és ebben az időszakban a societas reálszerződésnek minősül,
- harmadik lépésként jelentkezik a societas konszenzuál szerződéssé alakulása, amely a társasági szerződéskötési szándék (*animus societatis contrahendae*) előtérbe kerülése alapján valósul meg.

44 „*Societas ius quodammodo fraternitatis in se habet.*”, vagyis a társaság bizonyos értelemben a testvériség jegyét hordozza magán. (Ulp. D.17.2.63.).

45 Trumpler 1906.

Az általános nézetnek megfelelően az ősi jogban létező öröklési jogi consortium ercto non cito intézménye volt az a jogi alakzat, amelyből a societas kifejlődött.⁴⁶ Az archaikus római jogban az agnát család vagyontársaságban élt,⁴⁷ amelyet consortium néven illeltek. A consortium összetartó ereje a ius fraternitatis volt, amely főszabályként a testvérek, társak (socii) egyenlő bánásmódban és közös vagyonban (bona communia, dominio non diuiso) való egyenlő részesedését irányozta elő.⁴⁸ A pater familias halálát követően a család annyi familiára bomlott fel, ahány suus herese volt az örökhagyónak. Az archaikus római jogban azonban a családi gazdálkodás alapját képező közös agnát vagyontársasága nem volt minden esetben célszerű, így általános volt a családközösség fenntartása, amely a consortium fenntartását eredményezte.⁴⁹

A felbomlóban lévő ősi család az ősi jogban azonban megmaradt a társörökösök közösségének, és consortiumként a család nemcsak mint gazdasági egység élt tovább, hanem jogi és szakrális vonatkozásban is.⁵⁰ A preklasszikus korban ezt a consortiumformát használták fel azok a személyek, akik közösen próbáltak valamilyen tevékenységet végezni. A római gazdasági életben jelentős szerepet játszott a kereskedelem, de ez a társaság nem tekinthető elsődlegesen annak.

Az, hogy a társaság eredete az öröklési jogba nyúlik vissza és nem az üzleti életből származik, bizonyos speciális sajátosságokat von maga után.⁵¹ Az örökösök felelősek a hagyaték minden terhéért, vagyis ultra vires felelősségük áll fenn, míg a coheresek részeik arányában felelősek. Q. M. Scaevola szerint ez ellentétes volt a társaság természetével, vele szemben azonban Servius Sulpicius szerint lehetséges olyan jogi konstrukció, hogy valaki csak a nyereségből részesedjen és a veszteségből ne, mivel az adott személy szolgáltatása lehet, hogy értékesebb. Ulpianus nézete szerint ez csak akkor lehetséges, ha a bona fideszel nem ütközik.⁵²

Szintén jelentős szerepet játszott a társasági szerződés kialakulásában a societas publicanorum. Rómában alapvetően agrárgazdaság volt a societas kialakulása idején, ennek megfelelően a társasági szerződés a kereskedelemben nem játszott lényeges szerepet. A királyság idejében elsősorban természetben történt meg az adók beszédése, sok esetben közmunkák (opera publica) formájában, amelyeket

46 Földi–Hamza 2007. 231.

47 Nótári 2013. 133.; Nótári 2011. 208.

48 Sándor 2003. 49.

49 D.17.2.29. A consortium a testvérek öröklési közössége volt. A fratres consortes ennek megfelelően societas elnevezést kapott. Lásd ehhez: „et coibatur societas inseparabilis, tanquam illud fuerit antiquum consortium, quod re atque verbo Romano appellabatur: hercto non cito”. Sándor 2003. 48.

50 Gaius 3,154a.

51 Watson 1991.

52 „This is the sole instance in classical Roman Law where a voluntary contractual arrangement entered into without error, coercion or fraud was valid only if there was an equivalence of contribution and reward”. Watson 1991. 62.

sok esetben bérbe vettek (*vectigalia ultrove tributa*).⁵³ Ez a rendszer oda vezetett, hogy idővel az állami bérleteket és szolgáltatásokat bérlők csoportja (*publicani*) jött létre, hiszen egy-egy magánszemély nem rendelkezett elegendő tőkével ahhoz, hogy a földeket bérbe vegye az államtól, illetve a bérleti szerződés kockázatát sem kívánta egyedül viselni.⁵⁴ Gyakorlatilag ez a *societas publicanorum* tekinthető a római jogi kereskedelmi társaság megfelelőjének, amely társasági alakzat nem egyszerűen csak az egyszerű *societas* utánképzett formája, hanem már korporatív elemeket is felmutatott.⁵⁵

A korai időkben ugyan inkább családi és öröklési jogba tartozott a *societas*, majd a Kr. e. 2. századbéli Rómában a kereskedelem felvirágzása során egyre nagyobb szerepet kapott a kereskedelmi vállalkozások jogi formájaként.⁵⁶ Azok a kereskedők, akik banki tevékenység folytatására, rabszolga-kereskedelemre vagy utak építésére kívántak szövetkezni, már nem feltétlenül kívánták teljes vagyónukat egyesíteni, csak annak egy meghatározott részét. Ennek eredményeként a *societas omnium bonorum* nem volt a legmegfelelőbb erre a célra, és a praetor (*praetor peregrinus*) a késői köztársaság idején védelemben kezdte részesíteni az olyan informális szövetkezéseket, amelyek valamely közös kereskedelmi vállalkozás folytatására jöttek létre.

A *societas omnium bonorum* esetében a társaság tagjainak minden aktív és passzív vagyona közös, míg a *societas omnium bonorum quae ex quaestu veniunt* esetében – mely forma kifejezetten a kereskedelmi tevékenységre jött létre – ellenkező bizonyításig a társaság vagyona csak a tagok által üzleti tevékenységükből származó vagyonra terjedt ki.⁵⁷ Minden tagnak lehetett ennek megfelelően saját vagyona (pl. amit örökösként szerzett) és egyéni kötelezettsége (pl. háztartásával kapcsolatos kiadások).⁵⁸

III. 2. A *societas* legfontosabb jellemvonásai

Társaság (*societas*) két vagy több személynek a szövetkezése volt megengedett, vagyoni jellegű célra. Iustinianus így fogalmazott: „Társaságra szoktunk lépni vagy az összes vagyon érdekében, amit a görögök közösségnek neveznek, vagy egy különös ügylet véghezvitele végett...”

53 Sándor 2003. 49.

54 A *societas publicanorum* első dokumentált változatai Kr. e. 215-re tehetőek, amikor három társaság jött létre tizenkilenc magánszemély részvételével.

55 Trumpler 1906. 24.

56 Sándor 2003. 50.

57 Sándor 2003. 50.

58 „*Coiri societatem et simpliciter licet: et si non fuerit distinctum, videtur coita esse universorum quae ex quaestu veniunt: hoc est si quod lucrum ex emptione venditione, locatione conductione descendit*”. D.17.2.7. Sándor 2003. 50.

A *societas* egy olyan kötelmi jogi szerződés volt,⁵⁹ melyben a társak a közösség tárgyára nézve megegyeztek. Konszenzus nélkül többek között létrejövő közösség nem *societas*nak, csak úgynevezett véltetlen közösségnek minősült.

Minden tag tartozott hozzájárulni a társaság terheihez, de részesült a társaság hasznaiból is. A jogrendszer megkövetelte a tagok vagyoni hozzájárulását, de a személyes közreműködés olyan kiemelkedő értékű is lehetett, hogy ha valakinek a munkája pénzzel is felért, ilyen feltételekkel is bevehető volt a társaságba. Rendszerint a tagok vagyoni szolgáltatásokkal járultak a társaság céljaihoz, de ez nem volt szükséges. Lehetséges volt, hogy egyes tagok munkával, esetleg szaktudással járuljanak a társaság vagyonához. Ebben egyúttal megfigyelhető a személyegyesítő társaságokra jellemző rugalmasság, mely átsegíti őket a tőkehiányból eredő nehézségeken. Főszabályként, ellenkező kikötés hiányában a tagok egyenlő arányban részesedtek a nyereségből, ám az sem volt kizárt, hogy egyenlőtlen vagyoni hozzájárulás mellett is egyenlően osztozzanak a profiton.

A társaság a tagok közt tisztán belső kötelmi viszonyt létesített. Nem hozott létre a tagok fölött álló szervezetet, mely kifelé egységként jelentkeznék, nem idézett elő változást a tagok vagyonában. Azok a vagyonbetétek is, amelyeket az egyes tagok a szerződés értelmében adni tartoztak, csak az illető tag részéről társai javára foganatosított tulajdonátruházással ment a tagok közös tulajdonába.⁶⁰ Kivétel volt ez alól a korábban már említett *societas omnium bonorum*, amelynél a társak vagyona azonnal a szerződés megkötésével közössé vált. A *societas* esetében tehát a közös vagyon nem vált a tagok elkülönült vagyonává, hanem főszabályként megmaradt a tagok saját vagyonában, közös használatba kerülve. A közös vagyon tagokra jutó része elkülöníthető volt a társasági vagyontól, a tag magánhitelezőinek kielégítésére is felhasználható volt.⁶¹

Az ügyvitelről szintén a társasági szerződés rendelkezett. Lehetséges volt, hogy a tagok együttesen lépjenek föl a kívülálló ügyletkötő féllel szemben. Ekkor közös jogokat, kötelezettségeket szereztek. Másik megoldás az volt, hogy közülük csak egy tag (ügyvitellel megbízott) lépett fel, aki saját részére szerzett jogokat és kötelezettségeket. A társak egymás közt aztán követelhatték a szerzemények megosztását társasági keresettel.⁶²

A társaság bizalmi jogviszony volt, ebből következett a tagok személyéhez kötöttsége, mely szintén személyegyesítő társaságokra vonatkozó tulajdonság. Ha egy tag kivált, a társaság a többi tagra nézve megszűnt, ha ugyanazok a tagok folytatták is a társaságot, az már új *societas* lett. E rendelkezés fontosságáról és kikehrülhetetlenségéről az alábbi *Digestából* származó idézet árulkodik: „Annyira áll

59 D. 44.7.2.

60 Marton 1957. 212.

61 A modern korok személyegyesítő gazdasági társaságai a társasági vagyon tekintetében a germán *Gesamthand* szabályaira tértek át. A római jogi *societas* elemei e téren a polgári jogi társaságok szabályaiban éltek tovább. Faragó 2000. 146.

62 Faragó 2000. 146.

az a szabály, hogy a társ halálával megszűnik a társaság, hogy még az alapításkor sem állapodhatunk meg úgy, hogy az örökös folytassa a társaságot”.⁶³

Mindemellett azonban fontos ismételten leszögezni, hogy – amint a felvezetésben már láthattuk – a *societas* nem rendelkezett jogi személyiséggel. Azonban már a korai időkből Livius említést tett⁶⁴ egy *societas publicanorum* nevű társasági formáról, mely a római hadsereg ellátásáról volt hivatva gondoskodni. A klasszikus korra e társasági forma úgy tűnik, mintha jogi személyiséggel rendelkezne.⁶⁵ Ezeket a kérdéseket, illetve az ebből a későbbi korszakokban leszűrt következtetéseket hamarosan részletesebben is vizsgálom, mert specialitására tekintettel önálló fejezetet kap a *societas publicanorum*. Valószínű, hogy a későbbiek során a speciális jogi konstrukciójú adóbérlők társaságának⁶⁶ intézménye (mely egyúttal a városok gabonaellátásával is foglalkozott) ebből fejlődhetett tovább.

Hamza Gábor nézete szerint a nagyvárosok gabonaellátásával foglalkozó *societasok* jelentősége egy egész más jogterület gyökereinek megjelenése: „a római antitrust law”. Ezek a társaságok stratégiai és gazdasági kulcsfontosságú tevékenységükkel kiváltották azt a Rómára kevéssé jellemző állami tevékenységet, hogy a gazdaságot a jog eszközeivel befolyásolja, in concreto karteilelles jogszabályok meghozásával. A *Digesta* egyes szabályai olyan társasági tevékenységet tilalmaznak, melyek a gabona árának drágítását, monopolisztikus gazdasági tevékenységet céloznak.⁶⁷

Az eltérő felelősség lehetett az oka, hogy a *societas publicanorum* jogi személyként vagy ahhoz nagyon közel álló alakzatként szokták említeni.⁶⁸ A fő szabály azonban a római jogban az volt, hogy a *societas* nem hozott létre egyetemleges felelősséget, a tagok csak aránylagosan feleltek. A *societas* gazdasági tevékenység folytatására igen alkalmas forma volt, a természetes személyek számára széles választék nyílt a társasági formák megválasztására.

III. 3. A *societas* típusai

A *societas*nak három alaptípusa volt: A *societas omnium bonorum* (minden vagyyonra), *societas unius rei* (egyetlen ügyletre) és a *societas negationis* (egyfajta gazdasági tevékenység közös folytatására alakult *societas*).⁶⁹ E három alaptípust a társaság céljainak szűkebb vagy tágabb köre alapján állították fel. A klasszikus korban a *societas*nak két szélsőséges formája volt. Az egyik a *societas omnium*

63 Pomp. D. 17.2.59.

64 Liv. 23. 48. 10–49.; Faragó 2000. 148.

65 Watson 1991. 41.

66 D. 50.16.16.

67 Hamza 1998. 92–93.

68 Bartha 1896. 32.

69 Faragó 2000. 149.

bonorum, mely kiterjedt a felek minden jelen- és jövőbeli vagyonára.⁷⁰ Ez csak egymáshoz közel álló személyek között szokott előfordulni (döntően házastársak között). Rómában régen a testvérörökösök között fordult elő gyakran. A testvérörökösök közt szokásban levő ősi vagyonszövetségi forma (*consortium hercto non cito*) volt a *societas* őstípusa.⁷¹ E közösségi formánál a tagok a közös vagyon tárgyai felett a többi tagtól függetlenül és a többire is kiterjedő hatállyal rendelkezettek. Ez a közösségi forma egyéb megállapodás híján a felek élete végéig tartott.

A *societas unius rei* a társaság másik szélső alakzata volt, amely egyetlen ügy lebonyolítására alakult.⁷² A *societas omnium bonorum* és a szélső társasági formák közt helyezkednek el a *societas* egyéb formái:

„Az is engedélyezett, hogy létrejöjjön társaság meghatározott idő nélkül. Mindazonon a módokon létrejöhet, amiből profit származik, adásvétel, bérlet...”⁷³ A *societas quaestus* mindarra alakult, amit a tagok bármilyen kereső tevékenysége eredményez, kivéve az ingyenes szerződéseket és legatumot.

A *societas negationis* egy bizonyos ipari, gazdasági, kereskedelmi tevékenység közös folytatására alakult. Ilyen tevékenységről tett említést Ulpianus, amikor egy posztókereskedés folytatására irányuló *societas*-ról írt: „Néhány ember posztókereskedő üzletet alapít. Egyikük elindul árut venni, de kirabolják és elveszíti a pénzt...”⁷⁴ A *societas danistariae* olyan társaság volt, amely pénzkölcsönök folyósításával hivatszerűen foglalkozott. A társaság által folyósított kölcsönök valószínűleg kamatos kölcsönök voltak, zálogszerzési jog fejében. A *societas danistrariae* valószínűleg a *societas negotiationis* egyik fajtája volt (pénzkölcsönzési gazdasági tevékenységet folytatott) vagy legalábbis ahhoz állt a legközelebb.

A *societas argentariorum* esetében két vagy több bankár közös bankügylet folytatására irányuló társulásáról volt szó. Míg a *danisták* csak kamatos kölcsönök nyújtására egyesültek, addig a *socii argentarii* mindenféle banki tevékenységre. Ilyen tevékenység volt az ellenérték fejében való pénzváltás, pénzüsszegek megőrzése, pénzüsszegek átutalása, továbbítása, kölcsönök folyósítása. A római jogi *societas*-ban a jogi személyiség ismertetőjegyei kevésbé ismerhetők fel, sokkal inkább a személyegyesítő társasági jelleg. Nem létezett a tagok vagyonától elkülönült társasági vagyon, nem volt egy, a tagok felett álló szervezet, sem nevesített tagok gyűlése, sem a tagoktól elkülönült ügyintéző szervek formájában.

A tagok korlátozott felelősségének rendszere sem alakult ki Rómában, sőt még a tagok egyetemleges felelőssége is kivételes jelenség volt társasági formában. A *societas* nem jelent meg a tagoktól elkülönült, önálló jogalanyként a forgalomban. Mindazonáltal a gazdasági célú társulási lehetőségben, a társasági szerződés bi-

70 D. 17.2.1.1.

71 Faragó 2000. 149.

72 D. 17.2.58.

73 D. 17.2.7.

74 D. 17.2.52.4.

zalmi jellegében, tagok személyes ügyintézési, közreműködési tevékenységében, a tagok korlátlan vagyoni felelősségében a későbbi korok személyegyestítő társaságaira jellemző vonásokat fedezhetünk fel.⁷⁵

III. 4. A tagok belső jogviszonya a társaságban

A szerződéses szabadság és korlátai tekintetében az a tény, hogy a *societas bonae fidei* szerződés volt, nem jelentette azt, hogy a szerződés tartalmának is minden tekintetben meg kellett felelnie az objektív jóhiszeműség követelményrendszerének. A tagoknak nem kellett egyenlő mértékben hozzájárulniuk a vállalkozáshoz és nem is kellett egyenlően osztozniuk a nyereségből, illetve a veszteségből, ha azonban erre vonatkozóan a tagok nem állapodtak meg, akkor főszabályként az egyenlőség érvényesült. „*Societas autem coiri potest et valet etiam inter eos qui non sunt aequis facultatibus, cum plerumque pauperior opera suppleat, quantum ei per comparisonem patrimonii deest.*”⁷⁶

Lehetőség volt arra is, hogy a tagok vagyoni hozzájárulásuk mértékétől eltérően részesedjenek a nyereségből, illetve csak a nyereségből részesedjenek. Ezeket a kikötéseket általában nem tekintették jogellenesnek. Quintus Mucius Scaevola elítélte az ilyen klauzulákat, mint amelyek *contra naturam societatis* minősültek. Vele szemben Servius Sulpicius arra az álláspontra helyezkedett, hogy lehetőség van olyan társasági szerződés kötésére, amely alapján valamely tag, a veszteség viseléséből kizárt társ olyan értékes hozzájárulást biztosít a társaság működéséhez, amely arányban van azzal, hogy a veszteségben ne kelljen osztoznia.

Elszámolást általában a *societas* megszűnésekor készítettek, de lehetőség volt arra is, hogy már fennállása idején készüljön ilyen, időszakonként. Az ígért vagyoni hozzájárulást rendelkezésre kellett bocsátani, ami lehetett a tagok közös tulajdona, de lehetett csak a használat közös. A tagok részesedését vita esetén *arbiter* állapította meg, és ha az ő döntése nem volt elfogadható, akkor sem lesz semmis a *societas*, de annak szabályait korrigálni kell.⁷⁷ Iustinianus császár idején a *societas* maradt az egyetlen olyan megengedett vállalkozási forma, ahol a tagok teljes vagyonukat egy közös cél elérése érdekében egyesíthették, más vállalkozási formát nem ismertek.

III. 5. A *societas* külső jogviszonyai és a felelősségi kérdések

A *societas*nál a képviselő tekintetében speciális szabályozás érvényesült, ellenkező kikötés hiányában valamennyi tag eljárhatott, de lehetőség volt arra is, hogy a társak kinevezzenek egy üzletvezetőt (menedzsert), akinek nem is kellett feltétlenül *socius*nak lennie. Minden *socius*nak lehetősége volt vétőt emelni az eljárás

⁷⁵ Faragó 2000. 275.

⁷⁶ Gaius, Inst. 3.149.

⁷⁷ D. 17.2.75.

ró képviselő intézkedése ellen, de ha ez indokolatlan volt, akkor felelt az ebből eredő károkért. Az eljáró socius által tett jognyilatkozatokból csak vele szemben származtak jogkövetkezmények, a többi társal szemben közvetlenül nem.⁷⁸ Harmadik személyek irányában a társak önállóan, saját nevükben jártak el, a harmadik személyek a társakkal szemben tehát nem léphettek fel.

A tagok egymással szembeni felelőssége akként alakult, hogy a tag igényt támaszthatott társával szemben a közös cél elérése során bekövetkezett veszteségeinek fedezésére.⁷⁹ Másrészt a tagnak lehetősége volt arra, hogy kártérítési igényt érvényesítsen a rosszhiszeműen eljáró társával szemben, a socii ugyanis felelősek voltak a dolusért egymással szemben. Ha valamely tag kivált a társaságból, úgy a többi tag a társasági szerződésből, illetve a nem megfelelő időben történő megszüntetésből eredő követeléseit továbbra is érvényesíthette vele szemben.⁸⁰

A csak a szándékos károkozásért való felelősség hosszú távon nem tudta kielégíteni az egyre fejlettebbé váló gazdasági és kereskedelmi viszonyok által determinált igényeket, továbbá a szándékosság mellett a nagyfokú gondatlanság sem volt a jóhiszeműség elvével összeegyeztethető, ezért a jogfejlődés a társasági tagok felelősségének kiszélesítése felé vezetett a tutela és a depositum körében érvényesülő egyes jogelveknek a társasági szerződésre való alkalmazása során.⁸¹

Amennyiben a társaság tagjai közösen kötöttek szerződést harmadik személlyel, úgy külön megállapodás hiányában, a társaságban meglévő részesedésük arányában voltak felelősek a szerződésből eredő kötelezettségek teljesítéséért („si tamen plures per se navem exercent, pro portionibus exercitationis conveniuntur”).⁸² Abban az esetben, ha valamely társasági tag önállóan kötött szerződést harmadik személlyel, úgy személyesen volt felelős annak teljesítéséért, és a társasági szerződésben esetlegesen kikötött egyetemleges felelősség a harmadik személy irányában nem volt hatályos.

III. 6. A társaság megszűnése

A társaság megszűnése tekintetében négy módot különböztetnek meg a források, az ex personis, az ex rebus, az ex voluntate és az ex actione eseteit.⁸³ A társaság fennállása tekintetében érvényesült a gaiusi elv, mely szerint „manet autem societas eo usque donec in eodemsensu perseverant”,⁸⁴ vagyis a társaság csak addig marad fenn, amíg az erre irányuló megegyezés fennáll, ebből eredően a társaság már akkor is megszűnik, ha egyetlen tag kilép abból.

78 Buckland 1921.

79 D. 17.2.52.4.

80 Paulus D. 17.2.65.4.

81 Ulp. D. 16.3.32.

82 D. 14.1.4.

83 D. 17.2.63.10.

84 Gaius Inst. 3.151.

Nem lehetséges valamely tagnak úgy megválnia a társaságtól, hogy a társaság tovább működhessen a megmaradó tagokkal. A *renuntiatio* automatikusan megszűnteti a társaságot, mivel az eredeti konszenzus is megszűnik ezáltal, és ha a többi tag tovább kívánja folytatni a társaságot, úgy az már egy új társasági szerződés keretében történhet. Annak elkerülésére, hogy a társaitól rosszhiszeműen megváló tag ezzel a többi társasági tagnak hátrányt okozhasson, veszteség elől menekülhessen, a római jogtudomány kidolgozta azt az elvet, hogy aki felmondja a társaságot, az ugyan megszabadítja saját magát társaitól, önmagát azonban nem szabadítja meg tőlük.⁸⁵ Csak akkor lehet tehát felmondani a társasági szerződést, ha a tag teljesítette fennálló kötelezettségeit, egyébként a felmondás rosszhiszeműnek minősül.⁸⁶

Bármely tag halála megszünteti a társaságot, „*morte socii solvitur societas*”. Ennek a szabályozásnak ugyanaz a logikája, mint a *mandatum* esetében, mindkét szerződés a bizalmon és a jóhiszeműségen alapul, aminek a szerződő felek között kell fennállnia.⁸⁷

A *capitis deminutio maxima* és *media* ugyanolyan joghatással bír, mint a halál, szintén a *societas* megszűnéséhez vezet. Ám a társasági szerződés megszűnése nem jelentette feltétlenül a közös üzleti tevékenység végét.

A társaság megszűnhet továbbá vagyoni okokból (*ex rebus*), ha valamely tag vagyona vagy a társaság rendelkezésére álló, a tagok közös tulajdonát képező vagyron jelentősen csökken. Megszűnik továbbá a társaság, ha *stipulatio*val vagy bírói ítélettel megváltozik a társaságot létrehozó ok (*ex actione*), például a kitűzött határidő eltelt, a társaság célja megvalósult vagy véglegesen megghiúsult.⁸⁸ Végül az *actio pro socio* mint kereset is szükségszerűen megszünteti a társaságot. A társasági szerződésben a partnerek jogviszonyukat diszpozitív módon alakíthatták maguk között, a közös és legjobb tudásuknak megfelelően, így a jogászok nem avatkoztak élő szerződésbe. A társasági tagok az őket összekötő baráti, bizalomra épülő viszony megromlása esetén az „üres kagylót” nyilván nem kívánták fenntartani, így ekkor sor kerülhetett a társaság megszüntetésére és a tagok közötti elszámolási követelések érvényesítésére.⁸⁹

Az *actio pro socio* szükségszerűen megszünteti a társaságot, tehát a társak között felmerülő jogvita esetében magában foglalta a társaság megszüntetése iránti keresetet is.⁹⁰ Az *actio pro socio* megindítása egyben a jóhiszeműség elvének megsértése miatti keresetet is jelentette. A peres eljárásban a felperes érvényesíthette a *societas*ból eredő veszteségeit, költségeit az alperessel szemben, aki viszont ebből a követelésből levonhatta a saját követeléseit. A másik féllel szemben a *bona fides* elvével ellentétes eljárásból eredő károkat is érvényesíteni lehetett.

85 D. 17.2.65.3.

86 Gaius Inst. 3.151–154.

87 Sándor 2003. 75.

88 D. 17.2.70.

89 Sándor 2003. 56.

90 Buckland 1921. 512.

III. 7. A *societas publicanorum*

A római jogban a societason kívül további, a mai társasági jogi formákhoz hasonló alakzatok is létrejöttek, így pl. a collegium, az universitas, illetve ide sorolhatók a korlátozott felelősség lehetőségét magában hordozó egyes családjogi-hatalmi viszonyra épülő jogi megoldások. Érdekes jelenség volt továbbá a római jogban a *societas publicanorum*, amely az adók beszedésére szerveződött.⁹¹ A *societas publicanorum* kialakulásának elsődleges okaként jelölhetjük meg azt, hogy az állam az adóbeszedési jog átadásáért olyan nagy összegű előlegeket követelt, amelyet az adóbeszedők csak egymással szövetkezve tudtak megfizetni, csökkentve ezzel kötelezettségeiket és kockázatukat. A *societas publicanorum* gyakorlatilag a *societas* és a *collegium* vonásait egyesítette. A *societas publicanorum* egy olyan *societas* volt, amely esetében a társasági vagy a tagok magánvagyonra volt, ugyanakkor a *collegium* mintájára szerveződött.⁹² E specialitására tekintettel önálló fejezetet szentelek neki, mert számos későbbi műben, amely a társaságok jogi természetét taglalja, található hivatkozás a speciális jogi természetére, amelyből több szerző – megítélésem szerint – általános jellegű téves következtetéseket is levon a *societas* jogalanyisága tekintetében. Ennek megfelelően a korporatív szervezetek vonásait is felmutatta ez a szerződéses alakzat.⁹³ A társaság vezetését egy vagy több magistratus látta el, akiket váltottak a társaság tagjai. Székhelye Rómában volt, itt került elhelyezésre a társaság vezetése és könyvvételezése is. A provinciákban ún. promagistratusok jártak el, akik folyamatos postai összeköttetésben álltak a társaság központjával.⁹⁴

*Societas publicanorum*ok dokumentáltan a Kr. e. 3. századtól léteztek, és első sorban a köztársaság utolsó századaiban és a principátus első századaiban bírtak nagy jelentőséggel.⁹⁵ Augustustól kezdődően a birodalmi adókat császári hivatalnokok szedték be, a *societas publicanorum* tevékenységét folyamatos ellenőrzés alá vették. A *publicanus*ok egyrészt begyűjtötték az adókat, másrészt viszont elköltéséről is gondoskodtak különböző állami beruházások finanszírozása és szállítások útján. A manceps a censorról vagy a quaestorral kötött szerződést az állami adók beszedési jogának megszerzésére, a napjainkban ismert koncesszióhoz hasonlóan, mindig határozott, ötéves időtartamra. Tekintettel arra, hogy a társaság az állammal kötött szerződést, ezért a Kr. u. 2. századtól tiltották a szená-

91 Egyesek szerint ez a *societas alicuius negotiationis* speciális válfaja. Buckland 1921. 507.

92 Trumpler 1906. 71.

93 A szakirodalomban gyakran vonnak párhuzamot a *societas publicanorum* és a modern részvénytársaság között, továbbá jogi személynek tekintik ezt a társasági formát. Kétségtelen, hogy párhuzam kínálkozik a kettő esetében, hiszen a Kr. u. 2. században a *societas publicanorum* korlátozott jogképességet szerzett, azonban nem lehet azt mondani, hogy a *societas publicanorum* jogi személy volt, mivel a manceps nem képviselőként szerződik az állammal, hanem saját személyében. Sándor 2003. 57.

94 Sándor 2003. 57.

95 Földi 1997. 49.

torok részvételét ezekben a társaságokban. Ugyanakkor az alsóbb osztályokba tartozók nem rendelkeztek elegendő tőkével ahhoz, hogy ilyen társaságokban részt vegyenek, ezért a *societas publicanorum* gyakorlatilag a római pénzarisztokrácia, a lovagrend kiváltságává vált.⁹⁶

A történeti bevezető után nézzük meg a *societas publicanorum*-nak az absztrakció magasabb szintjén hasznosítható jellemvonásait, elsősorban a bevezetésben már említett specialitásra való tekintettel. A *societas* főszabály szerint nem rendelkezik önálló jogalanyisággal, így a kívülállók felé a jogviszonyban nem a társaság, hanem csak a tagok összessége jelenik meg. A *societas publicanorum*-ra azonban ez teljes mértékben nem áll, mert a források alapján többé-kevésbé egyértelműen azonosítható, hogy a Kr. e. 2. századtól kezdve korlátozott jogképességgel bírt. Rendelkezhetett ugyanis önálló vagyonnal, képviselőt is alkalmazhatott, és ami talán e vonatkozásban a legfontosabb: *bonorum possessiō*t (vagyis a hagyatéknak a praetor által megadott birtokát) is követelhetett. Mindezekon túlmenően a *manceps* köthetett szerződést az állammal az adóbeszedésre. További ismérve a *societas publicanorum*-nak, hogy a társaság valamennyi tagjáról (*praedes*) nyilvános nyilvántartást vezettek,⁹⁷ illetve valamely tag halála nem szüntette meg a társaságot, és a külső személyek is befektethettek a társaságba részesedések megszerzésével.

Ezen ismérvekre való tekintettel a római, illetve a 19. századi francia szakirodalomban többen egyenesen odáig mentek, hogy a *societas publicanorum*-ot jogi személynek tekintették.

Ez a megközelítés azonban túlzásnak tekinthető, mert megítélésem szerint a jogi személy státusz melletti elkötelezettséggel is maximum odáig lehet elmenni, hogy a *societas publicanorum* bizonyos vonatkozásokban a jogi személyekhez hasonló jellemvonásokkal bír, amikre tekintettel speciális helyet foglal el a *societas*-ok között, azonban ennél többet kimondani nem lehet. Nézzük meg tehát az érveket:

– Ami a fent idézett különlegességeket illeti, a forrásokból megállapítható, hogy elsősorban a *societas*-hoz képesti specialitásokat emelték ki, nem pedig a jogi személyekhez való hasonlóságokat. Hiszen ha el is fogadjuk, hogy a specialitások tekintetében van is hasonlóság a jogi személyekkel, a különbségek felsorolása sokkal nagyobb mértékű lenne, így ezen érv nem alkalmas a *societas publicanorum* jogi személy státuszának igazolására.

– Ami a korábban említett, *manceps* által az állammal kötött szerződést illeti, szerződés kizárólag a *manceps* számára keletkeztetett kötelezettségeket, amit a *manceps* a társasági szerződés alapján a társaságra ruházott át. Ebből pedig az következik, hogy a *manceps* nem a *societas publicanorum* képviselőjeként kötötte az állammal a szerződést, hanem a saját nevében. Az pedig, hogy utóbb átruházza a részesedést, elméletileg és gyakorlatilag is fontos, de a jogi személy azon krité-

96 Trumpler 1906. 71.

97 A *manceps*, a *magister* és a *promagister* mellett voltak rendes *sociusok* is, akik anyagiakkal, munkával vagy mindkettővel hozzájárultak a társaság működéséhez.

riumának, mely szerint képviselője útján vesz részt a gazdasági forgalomban, nem felel meg. Ennek a kritériumnak ugyanis pontosan az a lényege, hogy a képviselő (vagyis jelen esetben a manceps lenne) nyilatkozatának joghatása automatikusan a képviselt (vagyis jelen esetben a *societas publicanorum*) tekintetében áll be és külön átruházó szerződésre nincs szükség.

– A jelzett *bonorum possessio*-val kapcsolatos jogosultságból az alábbi forrás miatt következtettek jogi személyiségre: Ulpianus ugyanis azt írta, hogy „*A municipibus et societatibus et decuriis et corporibus bonorum possessio agnoscitur potest*”. A szerzhető jogok tekintetében ebből ugyanis arra következtettek, hogy a *municipiával*, a *decuriae*-vel és *corporával* tekinthető azonos jogi státuszúnak a *societas*, amely a többi, vonatkozó forrással összevetve a *societas publicanorum*. A forrásból azonban megállapítható: Ulpianus megállapítása nem arra vonatkozik, hogy a társaság jogi személy lenne, hanem egyszerűen arra, hogy a *bonorum possessio* tekintetében nem észlelhető különbség az említett további formációkhoz képest. A jogi személyiség kérdése e tekintetben figyelmen kívül marad. Az alábbiakban részletesebben is írok arról a felfogásról és annak potenciális cáfolatáról, mely szerint bármilyen *societas* eleve jogi személyiséggel bírt volna. A *societas publicanorum* jogi személyiségével kapcsolatos fejtegetések lezárásaként és a következő gondolat felvezetéseként annyit, hogy a *societas* jogi személyiségével kapcsolatos következtetésre egyáltalán nem lehet jutni ezen forrásból. Noha való igaz, hogy nincs külön megemlítve, hogy melyik *societas*-ról van szó, az egyéb forrásokból tudjuk, hogy a *bonorum possessio*-t nem bármelyik *societas*, hanem csak a *societas publicanorum* igényelhette, így nyilvánvaló, hogy a forrás is arra vonatkozik, és az egyéb *societas*-ok nemhogy nem jogi személyek, hanem mint tagoktól elkülönült entitások, *bonorum possessio*-t sem szerezhettek.

III. 8. A *societas* jogi személyiségére vonatkozó elméletek és azok cáfolata

Ahogy az előző pontban utaltam rá, néhány forrásból és ismérvből a német és a francia jogtudomány bizonyos irányzatai nem egyszerűen a *societas publicanorum*-ban, hanem önmagában a *societas*-ban is jogi személyt láttak. Az elméletek leginkább Unger azon állításából indultak ki, mely szerint a jogi személy döntő ismervét a cél egysége és az akarat egysége képezi. Ha ezt vesszük alapul, akkor el kell ismerni, hogy az ismerv a *societas*-ra is áll. Ha viszont továbbvisszük ezt az elméletet, akkor könnyen beláthatjuk tarthatatlanságát, mert az elmélet a jogi személyek körét olyan szinten kiszélesíti, hogy nem egyszerűen lehetetlenné teszi a jogi személynek mint tagoktól elkülönült entitásnak akár csak a körvonalak szintjén történő meghatározását, hanem számos olyan intézményt is jogi személynek kellene tekinteni, amelyeket aligha lehetne a jogi személyek halmazába beilleszteni. Hiszen a cél és akarat egysége nemcsak a *societas*-ra jellemző, hanem az egyetemleges kötelezettségre, az egységes pertársaságra, de akár a hitelezők

összességére vagy a családra mint intézményre is. Ha pedig ezt az elméletet következetesen végig akarjuk vinni, akkor a *societas* mellett ezeket is jogi személynek kellene tekinteni. Nyilvánvalóan ez tarthatatlan lenne, tehát ezen az alapon a *societas* jogi személyiségét megállapítani nem lehet. A 19. század végi magyar tanulmányok (Nagy Ferenc, Apáthy) alapján azt lehet leszűrni, hogy a német jogtudomány hamar felismerte ezt, ezzel szemben a franciáknál még a 19. század végén is felbukkantak olyan elméletek, amelyek a magánjogi társaság (*societas*) jogi személyiségét próbálták alátámasztani.⁹⁸ Az elmélet egyik élharcosának Troplong tekinthető, aki jogi személyként tekintett a magánjogi társaságra, azonban bizonyos pont után kénytelen volt eljutni oda, hogy nem minden tekintetben lehet megfeleltetni a magánjogi társaság jogi természetét a jogi személyiség kritériumainak. Nem adta azonban fel az elméletet, hanem azt mondta: e vonatkozásokban a közös tulajdon szabályait kell alkalmazni. Következetesség hiányában azonban problémásnak tekinthető ezen elmélet, ráadásul az absztrakció magas fokán egyértelműen használhatatlan, hiszen nincsenek olyan kritériumok, mint például a csonka jogi személyiségű társasháznál, ami alapján a magánjogi társaságoknál általános jelleggel meg lehetne húzni a minőségbeli határvonalat a tekintetben, hogy eddig jogi személyiség, ezután meg nem az. Nagy Ferenc szerint egy jogalany vagy jogi személy, vagy nem, a kétféle alternatív lehetőség egymást kölcsönösen és szükségképpen kizárja. Nézete alapján, ha egyszer egy formáció jogi személyiséget nyer, akkor ezt minden következményével együtt fenn kell tartani addig, ameddig meg nem szűnik, de ameddig fennáll, addig egyidejűleg közös tulajdonról és jogi személyről beszélni nem lehet.⁹⁹ A mű megjelenése óta eltelt 130 év jogi fejlődése bebizonyította, hogy ennyire sarkalatosan azt nem lehet leszögezni és a már idézett érvek részben cáfolják ezt a tant is, az megállapítható, hogy egzakt határvonal híján a *societas*ra nem alkalmazható sem az a megközelítés, hogy jogi személy lenne, sem pedig az a megközelítés, hogy részben nem jogi személy.

Nem álltak meg ezen a ponton a *societas* jogi személyiségének alátámasztását célzó francia szerzők, mert a Code Civil bizonyos rendelkezéseit is úgy értelmezték, hogy abból kihozzák a *societas* jogi személyiségét. A Code Civil 1845., 1846., 1848., 1852. és 1867. cikkei alapján megállapították, hogy az egyes tagok és a társaság között követelések és tartozások támadhatnak, és a társaság bizonyos tekintetben a tagoktól elkülönített vagyonnal bírhat. A szakaszok értelmezése voltaképpen helytálló, a következtetés a jogi személyiségre azonban megítélésem szerint nem, ugyanis a hivatkozott cikkekből az is kiderül, hogy azok a tagok egymás közti jogviszonyára vonatkoznak, és kiterjesztő értelmezéssel sem vonható be kívülálló harmadik személyek relációja. Ebből pedig az következik, hogy a társaság gazdasági forgalomban való, saját nevében történő részvétele és a képviselő útján harmadik személyekkel kapcsolatban történő jogszerzés és kötelezettségvállalás nem állapít

98 Nagy 1878. 7.

99 Nagy 1878. 8.

ható meg. Ezek pedig az általánosan elfogadott rendszer szerint a jogi személyiség esszenciális kritériumainak tekinthetők. Az elméleti mellett azonban magából a Code Civil tételes rendelkezései alapján is meg lehet cáfolni, hogy a Code Civil jogi személynek tekintené a societast: az 1862–1864. cikk alcíme is a társaság tagjainak és nem a társaságnak a kötelezettségeiről beszél (*des engagements des associés à l'égard des tiers*). Az alcím mellett a cikkelyek értelmezése is egyértelműen azt igazolja, hogy harmadik személyekkel szemben csak az egyes tagok jelennek meg és nem a társaság mint önálló jogalany. Az 1862. cikkely például úgy rendelkezik, hogy egy tag nem kötelezheti a többi tagot, csak ha tőlük erre vonatkozóan külön meghatalmazást kap. Ez tehát nem egyszerűen azt jelenti, hogy nem a társaság mint önálló jogalany, hanem az egyes konkrét tag van bármire kötelezve, hanem azt is, hogy amennyiben több tag van kötelezve valamire, akkor az egyes kötelezett tagok kötelezettsége kifelé pontosan olyan jellegű és hatályú, mintha a társaság nem is létezne. Aki a taggal szerződik, csak a vele szerződött taggal szemben szerez jogokat és csak vele szemben lehet perbeli legitimációja. Ha pedig az idézett cikk értelmében a többi tag ellen is kap jogosultságot, ezt szigorúan nem mint a társaság tagja ellen kapja, hanem ugyanúgy meghatalmazással szerez jogokat, mint akármelyik egyéb kötelemben, ahol a kötelezetti oldalon több személy helyezkedik el. Ezzel összhangban és a magánjogi társaság Code Civil-beli jogi személyiségének talán még erősebb cáfolataként az 1864. cikkely azt mondja, hogy a társaság számlájára vállalt kötelezettség csak azt a tagot terheli, aki szerződött, a többi tagot csak akkor, ha a szerződő tag azoktól meghatalmazást kapott vagy a dolog a társaság javára nem szolgált. Így a hitelező az ő számára legjobb esetben is csak az összes tagot perelheti.

Ez az általános jellegű megállapítás nemcsak a 19. századi és a mostani jogra igaz, hanem a néhány vitatható forrástöredék ellenére többé-kevésbé kétséget kizáróan a római jogra is általános jelleggel megállapítható. A Digesta rendszere és anyaga ehhez elegendő érvnek tűnik, hiszen amennyiben a societast a rómaiak jogi személynek tekintették volna, akkor több egyéb formációhoz hasonlóan a Digesta 17. könyvének 2. fejezetében ezt kimondták volna.

IV. A római jog jelentősége a társaságok fejlődésének vetületében

Elmondható tehát az eddigiekben leírtak alapján, hogy a gazdasági társaságok őselemei visszavezethetők a római jogra. A jogi személyekre vonatkozó szabályok kidolgozatlansága ellenére megjegyezhető, hogy már ezek is magukon hordozták csírájukban a mai társaságok egyes jellemző jegyeit.¹⁰⁰ A collegium/universitas az egyes tag fizikai létén túl is fennálló cél elérésére törekedett, amely a jogi személyiség jegyeit hordozta magában.

100 Miskolczi 1998. 34–35. Vö. Nótári 2009. 481–509; Nótári 2012. 146–164.

Bár nagy hasonlóság fedezhető fel az ókor és napjaink társaságai között, hiszen a *socitasok* a mai értelemben vett társaságok számos tartalmi jegyével büszkélkedtek, mégsem beszélhetünk ókori gazdasági társaságokról. Ennek fő oka az, hogy külső, harmadik személyekkel szemben a társaság nem tudott mint egész, egység jogosítottként, kötelezettként fellépni.

Az ok, amiért a társaságok joga nem fejlődött tovább, valószínűleg abban keresendő, hogy a római társadalom személyi függőségi rendszere nélkülözhetővé tette a társaságokat a gazdasági életben. A *pater familias* hatalmi szava képes volt a nagycsalád vagyoni erejét is megmozgatni adott cél érdekében. A családon belüli személyi függőség lazulása, a jogegyenlőség alakulása indította később az embereket arra, hogy erejüket társasági formában egyesítve sokszorozzák.¹⁰¹

A modern kor gazdasági társaságai (melyekben gazdasági tevékenységet folytathat az ember, társas formában) ma is két fő csoportra oszlanak. A testületi felépítésű gazdasági társaságok (tőketársaságok) automatikusan jogi személyiséggel rendelkeznek, a személyegyesítő, nem testületi felépítésű társaságok főszabályként jogi személyiség nélkül, de saját cégnevük alatt jogképesek.¹⁰² Azt láthattuk, hogy a gazdasági célú személyegyesüléseknek is megvolt a római jog gyökere, a római jog által megkezdett úton indultak fejlődésnek. A rómaiak ezen a téren is lerakták a későbbi korok fejlődésének alapköveit.

Irodalom

- BARTHA B. 1896 *A kereskedelmi társaságok jogi személyisége*. Debrecen.
- BERECZ Cs. 1992 *Társasági jog az európai közösségben*. Budapest.
- BÍRÓ J. 1963 Kollégiumok a római Dáciában. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica* 10/6.
- BUCKLAND, W. W. 1921 *A Textbook of Roman Law from Augustus to Justinian*. Cambridge.
- COING H. 1985 *Europäisches Privatrecht*. München.
- FARAGÓ É. 2000 *Societas és collegium. A személyegyesítő gazdasági társaságok római jogi gyökerei*. In: Szabó B.–Sáry P. (szerk.): *Dum spiro doceo*. Miskolc, 135–154.
- FÖLDI A.–HAMZA G. 2007 *A római jog története és intézményei*. Budapest.
- FÖLDI A. 1997 *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*. Budapest.
- 1998 *A hajósok és a fogadósok a római jog forrásaiban*. *Acta Fac. Pol.-Iur. Univ. Budapest* 31, 9–30.
- KUN T. 1988 *A társasági jog kialakulásának rövid története*. Pécs.

¹⁰¹ Kun 1988. 17.

¹⁰² Faragó 2000. 133.

- MARTON G. 1957 *A római magánjog elemeinek tankönyve. Institutiók.* Budapest.
- MISKOLCZI B. P. 1998 *A gazdasági társaságok.* Budapest.
- NAGY F. 1878 *A kereskedelmi társaságok jogi természete, különös tekintettel a főbb európai törvényhozásokra.* Budapest.
- NÓTÁRI T. 2009 A társasági jog fejlődése Európában. In: Papp T. (szerk.): *Társasági jog.* Szeged, 481–509.
- 2012 Codificarea dreptului societăților comerciale în epoca modernă. In: VERESS E. (ed.): *Assentio mentium.* Bukarest, 146–164.
- 2013 *Római jog.* Szeged.
- 2011 *Római köz- és magánjog.* Kolozsvár.
- SÁNDOR I. 2003 *A társasági jog története Nyugat-Európában.* Budapest.
- SCHWINTOWSKI, H.-P. 1993 A német társasági jog koncepciója: funkció, fejlődése, nyitott kérdések. *Magyar Jog* 40/1.
- TRUMPLER, H. 1906 *Die Geschichte der römischen Gesellschaftsformen.* Berlin.
- VÉCSEY T. 1886 *A római jog institúciói.* Budapest.
- WATSON, A. 1991 *Roman Law and Comparative Law.* London.